

OLAV ASKVIK SI FORTELJING I FRÅ KRIGEN

I boka *Utenfor porten* av Oddvar Schjølberg, kan me lese om Olav Askvik, (1915 – 2011), i frå Askvik på Ropeidhalvøya.

Olav Askvik var student ved Universitetet i Oslo under 2.verdenskrig, og den 30.november 1943 blei han og dei andre studentane arresterte, og nokre dagar seinare transportert til Tyskland.

Med godkjenning i frå forfattar Oddvar Schjølberg, vil me her gje eit utdrag i frå Olav si forteljing;

Vi skulle til en "Sonderleir".

Det startet tidligere på høsten med en del uro rundt Universitetet i Oslo. Dette var på grunn av bestemmelsene fra naziledelsen ved Universitetet, om at "den nye tids studenter" skulle få adgang til lukkede studier uten artium. Dette ble det mye bråk av, og allerede den 15. oktober ble 10 universitetslærere arrestert sammen med 50 studenter. I tiden som fulgte var det stadige rykter om forestående tyske aksjoner, men det hele roet seg ned etter hvert.

Derfor ble da også overraskelsen stor da soldatene klokken 11 gikk til aksjon og trengte seg inn i bygningen den 30. november. Ikke bare inn i lesesalen hvor Askvik satt, men de slo også til rundt om på de andre fakultetene. Tannlegehøyskolen,, Universitetet på Blindern, Deichmann og Universitetsbiblioteket, samt at de hentet ut de medisinske studentene ved Ullevål sykehus og Rikshospitalet. I den godt planlagte aksjonen var det også flere studenter som ble "hanket inn" direkte fra gatene i nærheten av Universitetet. Merkelig nok ble studentene ved Veterinærhøyskolen og Menighetsfakultet spart.

- Jeg satt sammen med kamerat - Dyrbekk - fra Askim da soldatene troppet opp. Dyrbekk slapp fri fordi han kunne legitimere seg som journalist, mens jeg ble beordret inn i Aulaen sammen med alle de andre mannlige studentene, mens kvinnene slapp fri.

Det ble ganske så fullt i Aulaen når 1100 studenter ble "stuet" inn, og vi måtte vente noen timer før det skjedde noe mer. De fleste av oss tenkte vel at denne aksjonen hadde noe med brannen i Aulaen å gjøre. Fra tysk side ble det hevdet at det var studenter som hadde tent på, men i ettertid kom det fram at det var en norsk motstandsgruppe som sto bak ildspåsettelsen. Denne gruppen opererte forøvrig på egenhånd, og hadde ikke noen tilknytning den sentrale motstandsbevegelsen.....

.....Universitetet skulle stenges, og alle vi studentene skulle sendes til en egen leir. En såkalt "Sonderlager" i Tyskland, Denne nyheten slo ned som en bombe iblant oss, og ingen var i tvil om at en ny epoke startet i vår studenttilværelse.

Nå var det imidlertid ikke alle studentene som skulle sendes vekk for å skoleres i den rette "nazitroen". Noen av studentene hadde vist sin lojalitet med de nye makthaverne ved å være sympatisører og medlemmer av NS. Disse kunne fortsette sine studier ved høyskolene i Trondheim og Bergen.

Vi andre gikk derimot en svært usikker framtid i møte. For å være helt ærlig så visste vi ikke hva en "Sonderleir" var for noe. Men mange av oss skulle smertelig få erfare det i månedene som lå foran oss.

En stund etter ble vi inndelt i grupper, og fikk ordre om å gå ombord i noen lastebiler som var kjørt fram utenfor Aulaen. Nyheten om arrestasjonene av studentene hadde tydeligvis spredt seg som ild i tørt gress, for da vi kom til stasjonsområdet vrimlet det av tilskuere som ville få med seg hva om skjedde med oss. Men myndige soldater med gevær i hånd, sørget for et effektivt vakthold, og ingen av tilskuerne fikk komme i kontakt med oss.....

Stavern var første stoppested

..... Tiden vi var i Stavern husker jeg ikke så mye fra, uten det at vi ble innkalt til avhør hvor vi måtte forklare hvordan vi stilte oss til Kong Haakon og den norske regjeringen i London. Forhørsfolkene var veldig opptatt av hva jeg ville gjøre hvis kongen kom tilbake igjen.

Dr. Ohm hadde ansvaret for oss

Etter å ha tilbrakt litt over en uke i leiren, kom det en gruppe SS-folk den 8. desember, under ledelse av Dr. Ohm. Noe var tydeligvis i gjære og det ble gitt ordre om at alle studentene straks skulle stille opp ute på "appellplassen". Så var det tid for navneoppprop. Vi fikk ikke noen beskjed utover at de som ble ropt opp, skulle gå til bestemte rom. Dette opplegget tok sin tid, og til slutt sto det igjen en gruppe som ennå ikke var ropt opp. Blant disse var jeg.

Nå ble vi kommandert opp i tredje etasje, hvor vi skulle stille oss opp i to rekker. Neste post i programmet var besøk av Dr. Ohm. Han gikk mellom rekkene, studerte oss nøye og plukket ut de minste av studentene, de som hadde briller, de som hadde lite hår osv.

Disse ble skilt ut før det ankom en ny gruppe hvor utskillelsen allerede hadde skjedd. Alle legitimasjonskort ble så samlet inn, og vi fikk instruks om at det fra nå av var forbudt for oss å blande oss med de andre studentene. Allerede neste morgen kom ordren om å stille opp for avmarsj inn til Larvik.

257 studenter gikk i samlet tropp, og jeg kan fortsatt huske at det var mange folk som bivånet det hele langs marsjruten vår. Målet var Larvik Jernbanestasjon, hvor det var kjørt fram et togsett for neste etappe - inn til Oslo.

På dette tidspunktet hadde vi ikke hørt noe om hvor vi skulle, så det var selvfølgelig mye usikkerhet blant oss.

Men at det var en lengre reise som ventet oss forsto vi da vi ble kommandert ombord i fangeskipet "Donau". Dermed ante vi at det var Tyskland som var reisemålet for oss. Rett før vi kom ombord var det ankommet en annen gruppe arresterte studenter. Disse var blitt arrestert før oss, og hadde vært internert i Berg arbeidsleir, like utenfor Tønsberg. Denne leiren ble for øvrig på folkemunne kalt for "Quislings hønsegård". I alt var vi 292 studenter om bord i fangeskipet.

"Når vil vi få se landet vårt igjen?"

Hadde innlosjeringen vært spartansk i Stavern, så ble den ikke noe bedre ombord her. Vi måtte ta til takke med noen plasser langt nede under dekk. Om bord var det også rundt 400 fanger fra Grini, men vi ble holdt atskilt som grupper, forteller Olav. Etter passering av Færder fyr, fikk vi anledning til å komme opp på dekk for å trekke litt frisk luft. Men det var veldig vemodig å se Norge forsvinne, og flere enn jeg tumlet med tanken: "Når vil vi få se landet vårt igjen?"

SS Ausbildungslager St. Andreas

Her ble vi innkvartert i en stor murbygning, som mest av alt minnet om en skole. Vi hadde havnet i SS Ausbildungslager St. Andreas. Vi forsøkte å innrette oss som best vi kunne, og fikk montert opp noen etasjesenger av tre, fikk lagt på plass noen madrasser godt stappet med treull, og kunne endelig få stupe til sengs. Dødstrette alle mann. I disse såkalte "Ausbildungslager" fikk frivillige fra en rekke tyskoppkjøpte land sin første militære opplæring, og trolig også innføring i politisk anskuelse. Det var trolig også noen norske som tjenestegjorde i slike leire, men vi hadde aldri noen kontakt med dem.

Leiren vi var ankommet hadde tidligere fungert som institusjon for evneveike barn. Vi så bilder av noen av barna på gravplassen da vi senere begynte å jobbe der.

Leiren lå på en stor slette med Vogesene i nordøst, omtrent 18 km fra Müllhausen, den største byen i distriktet. (Mulhouse) Fra leiren kunne vi nesten se den sveitsiske grensen, i retning Basel.

En SS-offiser tok imot oss og meddelte at han skulle være vår kompanisjef. Det var SS Obersturmführer Wilde – 22 år gammel. Mellom oss ble han kalt for "Lillegutt".

Han hadde mistet en arm i kampene på østfronten, fått Jernkorset for sin innsats, og hadde svært så store tanker om seg selv og sin betydning i det germanske riket. Han kunne fortelle oss at vi skulle gjennomgå kurs i sport, eksersis og verdensanskuelse. Sistnevnte var foredrag om nazismens fortreffelighet.

Studentene protesterte

Samme dag møtte vi også leirkommandanten – SS-Oberführer Fick. Han sa at vi ikke lenger kunne gå rundt som en spraglete fugleflokk i alle slags klær. Nå skulle vi ha uniform som de andre i leiren.

Vi nektet å gå med uniformer med dødninghode og SS-runer. Etter visse forhandlinger ble det enighet om at vi skulle få sprette av alle distinksjoner, slik at det ble som en vanlig militærdress. Men vi ville ikke gå med belte med tyske ørn og inskripsjonen: "*Meine Ehre heisst Treue*" inngravert på beltespenna.

Det ble sagt at vi ikke kunne gå ut av leiren uten belte. Enden på denne striden ble at vi skulle klistre et tøystykke over beltespenna, og deretter male tøystykket med svart lakk. Dette framsto da nærmest som en demonstrasjon, som ledelsen og de andre i leiren la merke til.

Senere fikk vi vite at folk i Sennheim hadde fått vite om de gjenstridige nordmennene, og de hadde moret seg over dette. Folket i Elsass regnet seg som franske etter å ha vært under Frankrike fra 1918 til 1940. De ble etter hvert godt orienterte om vår stilling i leiren, og de ga ved flere anledninger uttrykk for stor sympati med oss.

Skulle bli gode germanere

Når det gjaldt å utvide vår politiske horisont ble vi tatt i skole under mottoet: "*Weldanschaung*" – Verdensanskuelse. Dermed måtte vi høre på en rekke foredrag om den nye tid, altså om nazismen m.m. Leirens ledelse hadde trolig et håp om at vi ville forstå tyskerne situasjon, og at vi kanskje ville melde oss om frivillige på tysk side i krigen. Dette ble aldri aktuelt for oss, men vi ble oppfordret til diskusjon etter foredragene.

Det ville vi ikke være med på. Vi ønsket i stedet en diskusjon om hvilken stilling vi skulle ha i leiren.

Vi fikk ikke lov til å betegne oss som fanger (*Häftlinge*), men skulle betegnes som sivilinternerte. Dette ga oss imidlertid ikke noe klare rettigheter. Vi kunne heller ikke betegnes som frivillige, for det var ikke en eneste student som hadde kommet hit frivillig. Senere brukte tyskerne betegnelsen "*SS-Angehörigere*" (Tilhørende SS) om oss.

Ble lagt inn på Revier

Jeg fikk feber i februar og ble lagt inn på sykestuen. Der ble det konstatert at jeg hadde tuberkuløs primærinfeksjon, med andre ord jeg var altså tuberkuløs negativ og var smittet for første gang.

Vi var ganske mange på sykestua – 10-15 mann. De fleste hadde influensa eller brystsykdommer. Selv ble jeg liggende med feber på rundt 39 i tre uker. Det var lange dager, men vi hadde noen bøker som vi kunne låne. Hvor bøkene kom fra vet jeg ikke. Men bøkene var et kjærkomment avbrekk under sykeoppholdet. Og jeg husker at jeg leste et par av Trygve Guldbranssens romaner.

Turbulente tider

Vi opplevde attentatet på Hitler 20. juli 1944, med Claus Stauffenberg i spissen. Noe som førte til en streng politisk oppstramming. Vi merket også landgangen av amerikanerne i Syd-Frankrike. Tyske tropper ble trukket tilbake opp Rhonedalen, og

over Rhinen i nærheten av Freiburg. Vi fulgte med i avisene, og både unge og eldre ble anmodet om å melde seg til tjeneste. Vi så lange kolonner som marsjerte ut for å grave pansersperringer.

Det var turbulente tider og det tyske riket var hardt presset fra mange kanter, noe ikke minst invasjonen i Normandie den 6. juni 1944 var et tydelig bevis på. Blant oss som var "kommandert" til å studere i Freiburg var imidlertid oppfatningen at vi hadde en hyggelig tid, forholdene tatt i betraktning.

Freiburg var en meget rolig by på den tiden, en administrasjons- og universitetsby med lite industri.

Gjennom studentene fra Elsass ble vi kjent med en eldre dame som var vert for en av studentene. Hun fortalte at hun hørte noe på radioen som kunne være norsk. Sammen med Viktor Kongelstad gikk jeg hjem til damen, og her fikk vi høre de norske sendingene fra London. Dette var selvfølgelig forbudte sendinger å lytte til, så vi måtte utvise stor forsiktighet. Men nå kunne vi bringe nyheter fra Norge tilbake til de andre studentene.

Vaktene var hissige og irritable

Det ble etter hvert en ganske utrivelig høst. Tyskerne var ute av humør på grunn av krigens utvikling som ikke lenger gikk i deres favør. Derfor ble de både hissige og irritable. Det skulle ingenting til før de fant på forskjellige påskudd for å straffe oss. Noen av dem misbrukte i tillegg alkohol.

En av de tyngste jobbene vi ble satt til var å grave pansergraver. Ved å lage dype, og vide grøfter mente de at panserne ikke ville klare å passere. Til å utføre jobben fikk vi utdelt noen langskaftede spader. Med disse skulle vi kaste opp jorda. Selv om grunnen besto av sand var det likevel et tungt arbeide, og effektiviteten blant oss var svært laber – til stor ergrelse for vårt befal. Dermed måtte vi straffes på en eller annen måte.

Konflikten skjerpes ytterligere

Da vi gikk til appell lørdag morgen var det gitt instruks om at dersom noen ble utkommandert til militært arbeid, skulle en bli stående. Etter å ha stått en stund på appellen, kom "Lillegutt" (*Bildet*) – noe som var svært uvanlig. Nå holdt han en lengre tale til oss, og han sa bl.a. : "Tror dere at jeg – nå i Tysklands skjebnetime – vil føre 200 friske karer bort fra arbeid? Vil dere ikke arbeide hører dere hjemme på et sted hvor det arbeides fra 05.00 på morgenen til kl. 20.00 på kvelden. Tror dere det vil koste meg noe som helst å skyte 200 norske studenter? Jeg har vært ved østfronten og har skutt folk før. Dere snakker om folkerett når nettopp den åpne byen Freiburg er bombet i grus. Deretter gikk han inn i Rådhuset.

I neste øyeblikk kommer en annen offiser – Klöckner – og kommanderer ut en arbeidskommando. Ingen rører seg, og han gjentar sine kommandoer, men ingenting skjer. Etter flere opprop og forsøk på å telle opp en arbeidskommando, og rop om geværer blir stemningen svært amper. Til slutt spør Klöckner om at det er slik at ingen vil arbeide?

Da roper en av studentene: "Holzkommando" – skogsarbeid. I mellomtiden hadde "Lillegutt" blitt kalt ut igjen, og han betrakter utropet som en fornærmelse. Han biter i hansken på den ene hånden – har bare en arm – og trekker hansken av. Han går rett mot studenten som har ropt og sier: "Skyte vil jeg ikke, men ta av brillene dine!",

og dermed slår han studenten flere ganger i ansiktet slik at denne faller bakover. Deretter blir det ropt om å få fram geværer. Nå er situasjonen alvorlig tilspisset, og det ropes også fra studentene. Noen vil fram for å melde seg til arbeid, for de var usikre på hvordan det hele ville ende. Da roper plutselig Wilde: "Opp på stuene alle sammen! Marsj - marsj!" Dermed roer den hektiske stemningen seg noe ned.

Studenten som var blitt slått av "Lillegutt" ble låst inn i et rom i kjelleren. To studenter hadde meldt seg til tjeneste under appellen. De tålte ikke nervepresset. To nye meldte seg nå for tyskerne. Disse fire ble innkvartert privat resten av den tida vi var i Burkheim.

De andre studentene fortsatt diskusjonen både intenst og høylydt. Hva skulle vi nå gjøre? Hva ville tyskerne finne på?

Det kom ny beskjed om at vi skulle stille på appell klokken 12.00. Igjen kom Klöckner og spurte om vi ville arbeide. Ingen svarte og ikke en eneste mann rikket på seg. Dermed ble vi nok en gang sendt opp på stuene igjen, og vi fikk husarrest og ikke noe mat denne dagen. Det ble senere fortalt at fergeleiet ved Jechtingen var blitt bombet samme dag.

Hva vil skje med oss?

Så en ettermiddag ble det plutselig gitt ordre om oppstilling. Appell utenom vanlig tid var alltid mistenkelig. En SS-offiser fra kontoret kom og leste opp en rekke navn, og blant disse var navnet mitt. Ordren var at alle de som nå var ropt opp skulle stille opp neste morgen kl. 09.00. Mer ble ikke sagt. Dette medførte selvfølgelig en rekke diskusjoner blant oss fangene. Vi gjettet på mange forskjellige muligheter, men vi var like kloke.

Noen mente å ha hørt at SS-mannen skulle ha sagt: "Es geht nach Norwegen". Vi klamret oss til håpet om at så var tilfelle, selv om vi ikke fant noen særskilt grunn til at de som var ropt opp skulle sendes hjem. Vi ble nok misunt av dem som ikke var ropt opp, og allerede nå fikk vi med oss en masse hilsener hjem til de forskjelliges familier i Norge.

De hjemme visste på denne tiden ikke noe om hvor studentene befant seg, for det var svært lenge siden vi hadde hatt anledning til å sende hjem brev. For alle de som var ropt opp ble det lite søvn denne natta. Til det var vi altfor oppspilte og spente.

Neste morgen - det endatil lillejulaften 1944 - stilte vi opp som bestemt. En av studentene som var ropt opp, var kommet på sykebrakka. Det var Arthur Voll fra Nedstrand. Selv om han var både syk og dårlig, stilte han opp sammen med oss andre. Og det gikk bra.

SS-offiseren som hadde ledelsen for gruppen tok oss med til "Kleidkammer", for nå skulle vi få skifte over til sivile klær. Det var ikke så enkelt å finne noe som passet. Det vi nå fikk utdelt var klær som andre fanger hadde måttet levere fra seg, og det meste av det vi fikk utlevert var i minste laget - for å si det mildt. I tillegg fikk vi nå trebunnstøvler (Klogger).

Ytterfrakker skulle vi også ha, og et par av oss fikk endatil frakker med pelskrave. Det vanskeligste var å finne buksereim som passet. Jeg fikk endelig tak i en reim som gikk nesten - men ikke helt - to ganger rundt livet.

Nå fikk vi også tilbake de verdisakene som vi hadde levert inn, som klokker, ringer, småpenger osv. Det var en stor lettelse å kunne levere tilbake fangedrakten.

Under ledelse av en stram SS-offiser ble vi geleidet ut av leiren, og opp til den delen av Buchenwald hvor SS holdt til. Det var et forunderlig tog av mennesker som var i bevegelse, hvert fall hva klesdrakt angikk, og selv om omstendighetene rundt oss var vonde, måtte vi trekke på smilebåndet når vi så på hverandre. Noen i altfor store klær og andre i klær som var mange nummer for små. Det var i sannhet et underlig syn.

På SS-kontoret måtte vi underskrive en erklæring om at vi ikke hadde lidd noen overlast, og deretter skulle vi vente ute på gangen.

Vi ble sittende på gulvet her i flere timer, og vi hadde ikke noe annet å foreta oss enn bare å sitte der og "filosofere" over hva som nå kom til å skje.

Langt om lenge ble vi beordret ut, og ledsaget ned til jernbanesporet. Der var det kjørt fram et togsett – denne gang med vanlige personvogner. I disse ble vi kjørt ned til Weimar. Men vi fikk ikke lov til å forlate vogna, så vi ble værende der hele natta. Vi innrettet oss som best vi kunne og forsøkte å få oss litt hardt tiltrengt søvn.

Endelig hjemme igjen

Neste dag telefonerte jeg til forloveden min – Anna. Det var en stor lettelse for henne å høre at jeg hadde sluppet fri fra fangenskapet.

Det var den beste julegaven hun kunne få. Hun skulle også gi beskjed videre mor om at jeg hadde kommet hjem. Under oppholdet i Oslo fikk jeg også anledning til å besøke noen av foreldrene til de studentene som fortsatt var igjen i Tyskland.

Da jeg ankom stasjonen i Sandnes sto Anna på perrongen og ventet på meg. For anledningen hadde hun bestilt drosje. Det var det egentlig ikke lov til uten at man hadde spesiell tillatelse. Men da drosjesjåføren hørte at hun skulle møte kjæresten sin, som nettopp hadde sluppet fri fra fangenskap i Tyskland, var det ikke nei i hans munn.

Det var en fantastisk følelse å se henne igjen. Uker og måneder med atskillelse var brakt til ende. Og etter en ukes tid ble jeg gjenforent med den øvrige familien min, sier Olav Askvik.